

# PERSPECTIVA ESCOLAR

## MITES, CREENCES I RELIGIONS

- Eines de detecció i intervenció per a l'abordatge de les situacions de negligència o desatenció familiar
- Les germanes Pepita i Elisa Úriz

*Durant el procés de redacció de la primera edició (2010) i de revisió de la segona edició (2015) de la Guia per al respecte a la diversitat de creences als centres educatius de Catalunya, en les quals vaig tenir la satisfacció de participar, sorgien qüestions que vam decidir no abordar perquè estaven fora del nostre encàrrec i abast.*

## Quina mena de laïcitat han de practicar els centres educatius?

JOAN CANIMAS BRUGUÉ

Professor de la Universitat de Girona

### La problemàtica

Corn s'ha d'entomar la diversitat espiritual i religiosa dels infants, adolescents i joves als centres educatius públics i concertats? S'ha d'impartir o no religió? És desitjable que hi hagi una matèria sobre espiritualitat o cultura religiosa? Els mestres i professors poden expressar o no les seves creences? Quin humanisme ha d'ensenyar i practicar l'escola pública, si és que n'ha d'ensenyar i practicar cap? Un centre educatiu (o social) públic ha de deixar o no les seves instal·lacions per a la celebració d'actes espirituals o religiosos, si també les deixa per a la celebració d'actes culturals? Totes aquestes i altres qüestions només podran ser contestades correctament després d'una reflexió per part dels professionals de l'educació i de la ciutadania en general sobre quin tipus de laïcitat és desitjable que practiquin els centres educatius públics. Aquesta és una conversa que fa temps vam aturar i que cal reprendre.

*Laïcitat*, però, es diu de moltes maneres. En una conferència que Josep-Lluís Carod-Rovira, aleshores vicepresident del Govern de la Generalitat de Catalunya, va fer al Palau de la Generalitat l'11 de maig de 2010, va parlar fins i tot «d'una laïcitat catalana», «d'un model original i específic "fet a mida" per a la societat catalana».

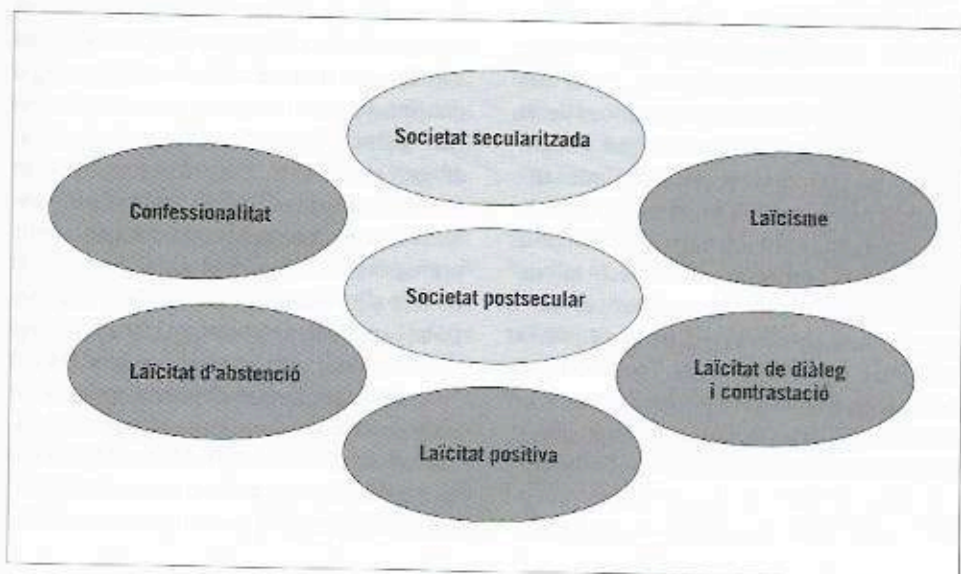
Aquestes pàgines pretenen ser una modesta aportació al lèxic que ens convida —i obliga— a una conversa que ens urgeix, si volem que els centres educatius siguin també escoles de ciutadania. Per fer-ho, em serviré de l'esquema que acompanya aquestes línies, una mena de núvol conceptual pel qual és necessari transitar per abordar aquesta qüestió.

Abans, però, he de fer tres advertiments. El primer és que els set conceptes que apareixen a l'esquema no abasten totes les possibilitats. Com en una mena de laboratori, són set ingredients bàsics que permeten agafar-ne un en més o menys quantitat i intensitat, o polsims d'un i altre per bastir models propis, per exemple el britànic, que és una barreja de confessionalitat i laïcitat d'abstenció. El segon advertiment és que no he evitat manifestar la meua opinió sobre quina laïcitat em sembla més convenient per a l'escola pública catalana, tot i ser una qüestió que requereix una reflexió més profunda i compartida. El darrer advertiment és que he defugit definir els conceptes *cultura*, *espiritualitat*, *religiositat* i *religió*, tot i que els faig servir. Fer-ho amb un cert rigor hagués consumit tot l'espai que m'ha estat concedit en aquest monogràfic.

## Confessionalitat, laïcisme i laïcitat d'abstenció

D'ençà que la Il·lustració va fer del sistema educatiu un instrument cabdal per a la construcció, manteniment i perfeccionament de l'Estat modern, la mainada i el jovent s'han vist entrampats en una baralla de grans. A la modernitat, no hi ha cap ideologia ni creença que no hagi vist en el sistema educatiu una eina de construcció o manteniment del tipus de persona i d'ordre social que anhela. En aquest projecte, el combat entre confessionalitat i laïcisme ha estat, com se sap, especialment cruent. Avui i en aquest país, aquesta brega ha minvat i només es revifa ocasionalment i de manera controlada quan, per exemple, cal abordar problemàtiques com les que he assenyalat al començament d'aquestes pàgines.

La confessionalitat que, com els diferents tipus de laïcitat, té diferents graus i pot arribar a convertir-se en un *confessionalisme* saturador, considerava i considera que la religió és imprescindible per guiar els assumptes d'Estat, la societat en general i el desenvolupament moral i espiritual dels infants en particular, la qual cosa el porta



a defensar que la religió ha de ser present, i de manera obligada, en tot l'entramat polític, social i educatiu d'un país.



A l'altre extrem, el *laïcisme* (també anomenat *laïcisme de combat*, *excloent* o *agressiu*) és una posició antireligiosa que ha considerat i considera que la religió ha de ser expulsada de les estructures de l'Estat i de l'espai públic, perquè

és una mostra d'ignorància i un perill. Per al laïcisme, els centres educatius són temples de racionalitat i ciutadania, en els quals, i tenint en compte la vulnerabilitat de la infància, només s'hi poden manifestar la ciència, la raó crítica i les arts, mentre que les creences han de ser relegades, en el millor dels casos, a l'esfera privada. No és una posició de neutralitat religiosa, sinó una acció neutralitzadora de la religió, fins al punt que alguns crítics l'han titllat de religió laica. Del laïcisme contemporani en són bons representants el filòsof Paolo Flores d'Arcais i la llei francesa que prohibeix portar signes religiosos ostentosos als centres educatius.

La *laïcitat d'abstenció* (també anomenada *laïcitat negativa*, de *neutralitat* o *sense atributs*) entén la religió com un continent públic de neutralitat que acull i en el qual es manifesten les diferents creences de les persones i els grups. Vetlla perquè s'acompleixin les normes de justícia bàsiques que permeten la llibertat d'expressió en igualtat de condicions i perquè cap de les religions s'apoderi de l'espai públic. Aquesta laïcitat també la defensen algunes concepcions religioses, i, aleshores, es parla de *laïcitat religiosa*. Per exemple els Testimonis de Jehovà, que la veuen un mandat bíblic en el versicle «Doncs doneu al Cèsar el que és del Cèsar, i a Déu el que és de Déu».

## Societat secularitzada i societat postsecular

Anomenem *societats secularitzades* aquelles en les quals, en l'àmbit polític, la religió ja no estructura l'Estat ni l'espai públic; en l'àmbit del coneixement s'ha produït un desencantament del món que fa que aquest ja no es contempli com un misteri a acceptar, sinó com un conjunt de fenòmens que es poden explicar i transformar a través de les ciències i la racionalitat; i en l'àmbit de la vida de les persones, la religiositat s'ha afeblit. Com que les societats secularitzades són, en bona part, resultat de la victòria del laïcisme contra el confessionalisme, una de les qüestions que avui cal abordar és si el laïcisme o la laïcitat d'abstenció s'han de mantenir actives o si ha arribat el moment d'obrir i aprofundir noves possibilitats.



Una d'aquestes possibilitats és la *societat postsecular*, un terme introduït per Klaus Eder l'any 2002 per referir-se a un canvi de consi-

ciència produït en les societats modernes secularitzades (Europa occidental, Canadà i Austràlia) quan s'adonen que la religió continua jugant un paper important en la configuració de l'esperit de les persones. Jürgen Habermas, que ha seguit aquesta línia de reflexió, considera que el món secularitzat necessita desprendre's dels seus prejudicis antireligiosos. Que la religió no només s'ha de tenir en compte en l'espai públic, perquè és important per a milions de ciutadans, tal com diu Eder, sinó també perquè ha tingut i encara té un paper cabdal en la creació de món, en el procés d'emparaulament d'allò que intuïm o sentim, però que està fora del nostre abast lingüístic perquè pertany al món de la sacralitat,

la mística o l'espiritualitat. Un procés de *lingüísticització* que, diu Habermas, ha fet possible conceptes tan importants com persona, individualitat, llibertat, justícia, solidaritat, comunitat, emancipació, història, crisi. La laïcitat positiva i la de diàleg i contrastació són models de laïcitat que corresponen a societats secularitzades.

### Laïcitat positiva i laïcitat de diàleg i contrastació

La *laïcitat positiva* (també anomenada *d'inclusió* o, si fem cas a les sentències del Tribunal Constitucional Espanyol, *aconfessionalitat*), va més enllà de la laïcitat d'abstenció. No només defensa la separació entre el poder polític i les confessions, sinó que considera que l'Estat ha de donar suport a les creences de les persones i els grups i, per tant, fomenta la col·laboració entre els poders públics i les diferents tradicions i institucions espirituals i religioses. No és, per tant, un laïcisme bel·ligerant contra les religions (laïcisme), ni pretén ignorar el fet religiós en l'espai públic (laïcitat d'abstenció), sinó que cuida el fet espiritual i religiós de la mateixa manera que cuida les expressions ideològiques, culturals i creatives.

L'expressió «laïcitat positiva» sol atribuir-se a l'aleshores president de la República Francesa Nicolas Sarkozy que, l'any 2007, la va emprar en un discurs a Roma davant el Papa Benet XVI, el qual va rebre molt bé aquesta proposta. L'expressió, però, és més antiga. Paul Ricoeur ja la va utilitzar en una conferència de l'any 1954 titulada «El protestantisme i la qüestió escolar», si bé en un sentit força diferent perquè hi afegia «de confrontació» (*laïcité positive de confrontation*). Per a Ricoeur, creient protestant, la *laïcitat positiva de confrontació* consisteix en una necessària i respectuosa exigència al pensament religiós per tal que argumenti i contrasti les seves creences en l'espai públic. Con-

sidera que en una societat pluralista, les opinions, les conviccions i les professions de fe no només s'han de poder expressar públicament i lliurement, sinó que també han participar en la discussió i acceptar les crítiques i la confrontació d'idees. Més recentment, Habermas s'ha referit a això dient que el pensament religiós s'ha de poder expressar en l'àmbit públic, per exemple al Parlament, amb una condició: que tradueixi a un llenguatge universalment accessible (al llenguatge de la raó) allò que pretén dir. A mi, en lloc de *laïcitat positiva de confrontació* em sembla més encertat parlar de *laïcitat de diàleg i contrastació*, que configura el setè i darrer model bàsic de laïcitat.

### Les implicacions d'aquest debat en el sistema educatiu

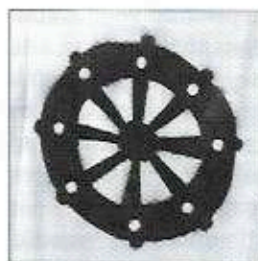
Actualment, i al meu parer, els centres educatius públics catalans són una barreja de laïcitat d'abstenció i laïcitat positiva amb alguns tocs de confessionalitat: acullen la ciutadania com a espais de neutralitat espiritual i religiosa, col·laboren amb les diferents creences quan se'ls demana, si bé d'una forma tímida —i de vegades forçada— i privilegien el catolicisme. La laïcitat esdevé així un espai de coexistència pública en el qual les persones i els grups poden manifestar de manera discreta i gairebé sempre estètica les seves creences (moral de màxims), que són ateses amb moderació si compleixen les normes de justícia que permeten viure plegats (moral de mínims).



Com s'ha advertit en diverses ocasions, el perill d'aquest model (que s'ha anomenat multicultural) és la incomunicació en allò que afecta la moral de màxims, que és la que proposa models de vida bona i dóna



sentit a la vida de les persones. D'aquesta manera, els centres educatius, des de l'educació infantil fins a la universitat, i la societat en general, acaben esdevenint un mosaic d'estranyos morals, persones i grups que s'ignoren, desconeixen i de vegades malvien en allò que té a veure amb les seves creences més profundes que, no s'ha d'oblidar, fonamenten i estructuren el comportament de les persones. Persones i grups que només comparteixen allò que és imprescindible per no entrar en conflicte. Lluny, per tant, de la convivència i amistat que propugna el model intercultural.



Els centres educatius no poden limitar-se a practicar una laïcitat d'abstenció i una laïcitat positiva. Acol·lir, reconèixer i donar suport és importantíssim, prioritari, però no n'hi ha prou. La vida que paga la pena no es dóna en una societat d'estranyos morals que compleixen les lleis, sinó en una societat de conciutadans que es coneixen i dialoguen. I no és només una qüestió de model desitjable, sinó també de necessitat social: una societat estable es fonamenta en l'amistat, no en la imposició de la llei.

Tanmateix, la llibertat reflexiva, la possibilitat d'autogovernar-se i autorealitzar-se, es fa possible en espais de mutu reconeixement, comunicació i expansió de la pròpia personalitat. Per tant, no n'hi ha prou que les institucions educatives siguin espais en els quals es reconeixen les creences de les persones i se'ls dóna suport. També

han de ser llocs de comunicació intersubjectiva en els quals es dialoga amb l'altre diferent. La laïcitat dels centres educatius de les societats postseculars no pot ser d'abstenció ni tampoc positiva, sinó de diàleg i contrastació. Ha de ser una laïcitat d'amics i no d'estranyos, d'encreuament i no d'aïllament, de respecte dialogant i no ignorant. Ha de tenir la vida pròpia de la plaça pública un dia de trobada, no el silenci mortuori d'un pàrquing amb parcel·les de privacitat guardades pel vigilant. La laïcitat no es pot quedar en un marc jurídic d'ordre, protecció i suport. Ha de fomentar i forçar la comunicació entre les diferents creences, entre els valors profunds al voltant dels quals s'articula la vida de les persones.

La laïcitat dels centres educatius, diu Ricoeur, ha de ser més rica i, per tant, més difícil de practicar que cap altra, perquè ha de posar l'infant, adolescent i jove davant les creences del seu temps i dels seus amics, de forma reflexiva i amb sensibilitat i respecte a les diferents edats i situacions.

joan.canimas@udg.edu

### Per saber-ne més

CANIMAS, J.; CARBONELL, F. *Educació i conflictes interculturals: Primum non nocere*. Vic: Eumo Editorial / Fundació Bofill, 2008.

CAROD-ROVIRA, Josep Lluís. *Un model català de laïcitat*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Presidència, 2010.